

УДК 338.24:101

ФІЛОСОФІЯ ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ ВИХОДУ ЗІ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

В.С. Марцин, докт. екон. наук,
Університет банківської справи
Національного банку України

Постановка проблеми. На переломних етапах розвитку, коли є можливість переосмислити цінності минулого, завжди виникає бажання якнайшвидше відмовитися від хибних стереотипів, відкинути все, що заважає рухатися вперед. На жаль, така думка майже 20 років існувала щодо планування. Пафос заперечення, як правило, переважав над прагненням зберегти все корисне, що було у плануванні. Сьогодні, виходячи з досвіду 20-річної давнини, можна і потрібно не просто схвалити демонтаж старого, а постаратися розумно відібрати все те, що може стати в нагоді при створенні нового.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацьовано матеріали нормативно-правових актів, які регламентують необхідність розробки державних комплексних цільових програм, що спрямовані на посилення плановості у державному регулюванні виходу з кризи.

Мета статті – оцінка структурної перебудови економіки України за виходу з кризи, формування високоефективної соціально-зорієнтованої економіки в умовах науково-технічного прогресу.

При розробці планів необхідно спиратись на об'єктивні закономірності розширеного відтворення, потреби і можливості народного господарства, обґрунтовано вирішувати важливе й нелегке завдання планування – узгоджувати цілі й ресурси їх забезпечення [1].

Планові завдання, весь плановий механізм не повинні гальмувати економіку, а навпаки, допомагати повніше виявлятися тенденціям, закономірностям розвитку. Така розкованість при розробці планів дає можливість застосовувати нові методологічні та організаційні підходи. Це стосується системи показників ефективності виробничої діяльності, широкого використання фондівіддачі, а систематичне відслідковування їх динаміки на всіх рівнях господарювання є досить результативним для інноваційного розвитку [2].

Важливим є план науково-дослідних робіт. Він включає економічні проблеми вдосконалення методології і методики планування, розміщення продуктивних сил, господарського розрахунку, матеріального стимулювання, ціноутворення, впровадження економіко-математичних методів і комп'ютерної техніки, розробку автоматизованої системи планових розрахунків. Разом із тим, загалом важко чітко виявити і показати будь-які специфічні економічні, ресурсні, організаційні чи інші чинники, що характеризують рівень розвитку народного господарства, оскі-

Досліджено філософію планування з орієнтацією на ефективне використання ресурсного потенціалу держави.

Розкрито планування в ретроспективі, доведено, що при розробці планів потрібно спиратись на об'єктивні закономірності розширеного відтворення, обґрунтовано вирішувати проблеми планування, узгоджуючи цілі і ресурси їх забезпечення.

Передбачено в планах науково-обґрунтоване формування загально-економічних міжгалузевих та регіональних пропорцій з метою постійного соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: *філософія планування, закономірності розвитку, народне господарство, суспільні інтереси, особиста заінтересованість, соціальні проблеми, управлінські рішення, економічний розвиток, перспективне планування.*

льки часто значний вплив мають загальні суспільно-політичні умови в державі [3].

Не можна довгий час підтримувати високі темпи зростання народного господарства в умовах перерозподілу ресурсів на користь вирішення соціальних проблем. Зниження темпів росту економіки обмежує обсяги ресурсів, які можуть бути скеровані на соціальні потреби. Таким чином, необхідно переглянути темпи росту економіки, оскільки без цього не можна забезпечити ні динамічне розширене відтворення, ні достатнє підвищення рівня життя народу. Одночасно вирішувати ці дві проблеми можливо в умовах різкого підвищення ефективності суспільного виробництва. Щоб це відбулося, необхідно перерозподіляти ресурси на користь науково-технічного прогресу, здійснювати структурну політику радикальних змін, де важливо взяти оптимальне поєднання централізму і демократизму як основи радикальних змін у плануванні [4].

Життєздатність економіки значною мірою залежить від гармонійного поєднання особистих, колективних і суспільних інтересів, від того, наскільки кожен працівник, кожен трудовий колектив зацікавлений у результатах своєї праці.

Якщо раніше за централізованого планування та управління економікою все базувалося на пріоритетах суспільно-державних інтересів над колективними та особистими, то зі зміною форми власності на перше місце виходить особистий імідж. Загальнодержавні інтереси відступають на задній план, а то і зовсім не беруться до уваги [5].

Відбулася переоцінка інтересів. Якщо раніше вважалося неприйнятним підпорядковувати колективні інтереси особистим, то зараз – навпаки. Проблема гармонійного поєднання взаємодії інтересів може базуватися на фундаменті соціальної справедливості, який повинен враховувати інтереси кожного працівника, кожного колективу і держави в цілому [6].

Тут варто звернути увагу на те, що йдеться про інтереси, які формуються на різних рівнях управління, про інтереси різного ступеня агрегації. Виникає питання, які можуть бути шляхи і методи досягнення взаємності та взаємодії інтересів? Поки

людству відомі два шляхи. Один – це командно-наказовий, він не враховує, а часто і деформує інтереси нижчого порядку, подавляє їх через страх покарань, визнаючи інтерес вищого порядку, а саме колективу. Інший шлях – товарно-грошові відносини, коли сама економічна ситуація визначає характер, поведінку кожного працівника, трудового колективу. Психологічно впливає й така економічна категорія, як безробіття. Все це вносить серйозні поправки в ситуацію колективного і загальнодержавного інтересу [7].

До завдання планування за таких умов повинно входити перш за все формування загальнодержавного інтересу, визначення його кількісних і якісних параметрів, виявлення й узагальнення кількісних параметрів особистих і колективних (соціальних) інтересів, формування економічного інструменту дії товарно-грошового механізму, який би забезпечував поєднання і позитивну взаємодію інтересів різних рівнів.

На сучасному етапі планування загальнодержавних інтересів може ефективно реалізовуватися в тісному поєднанні особистих і колективних тільки за наявності розумного механізму товарно-грошових відносин. Це єдиний шлях до гармонізації інтересів суспільства, колективу, особистості, на якому може бути гарантовано задоволення інтересів кожного при забезпеченні потреб і зацікавленості в кінцевих результатах. Це шлях до вирішення соціальних проблем. Він стосується окремої людини, цілого колективу, сприяє зміцненню трудової дисципліни, підвищенню ефективності кожного працівника. Це реальна економічна основа демократизації суспільства, участі людей в управлінні, поєднання людей з економічним процесом і його результатами [8], яка скерована на органічне поєднання особистих, колективних і суспільно державних інтересів. Стрижнем цієї системи управління є вмиле використання плановості, в першу чергу на загальнодержавному рівні. Якщо метод керівництва економікою з допомогою загальнодержавного (а не директивного) планування був вірним, але повинен вичерпати себе, чи це взагалі помилковий шлях? Якщо так, то теж має на-

ступити момент усвідомлення. І все ж істина в іншому: не план і не централізоване планування було джерелом зла. Вони лише виконували окрему функцію в загальній системі управління суспільством.

Оздоровлення соціально-політичного життя завжди сприяє оновленню економічної сфери. Якщо суспільство бере курс на плюралізм форм і методів впливу на розвиток держави, завжди повинні мати перевагу економічні важелі управління [6].

Перехід від адміністративних методів керівництва до економічних ставить особливі вимоги до централізованого планування, жодним чином не відмінюючи його. Економічні методи управління повинні втілитися перш за все у загальнодержавному плані.

Саме товарно-грошові відносини дають можливість звільнити загальнодержавний план від надлишкової деталізації, дозволяють зосередитися на дійсно принципових проблемах.

Нова філософія загальнодержавного плану полягає в чіткому визначенні, які саме проблеми мають бути об'єктом безпосереднього централізованого планування. Державний план повинен охоплювати проблеми, які в принципі не можуть бути вирішені на інших управлінських рівнях. Йдеться про визначення основних пріоритетів і цілей соціально-економічного розвитку держави в цілому, і головна мета – підвищення рівня життя народу. Щоправда, варто усвідомлювати, що задоволення максимальних потреб – далекосяжне завдання [5]. Досягти його є логічним двигуном прогресу. Від того, які завдання будуть поставлені в плані перед економікою держави, значною мірою залежатиме її майбутнє.

Процес планування слід розглядати з різних позицій. Однією і дуже важливою є інформаційна, а саме формування планово-розрахункової інформації. Вона може мати реальну позицію і уявну. Саме при вирішенні цього основного питання централізоване планування необхідне більше на майбутнє, на перспективу, але точно розраховане на підставі достовірної інформації. Головне, щоб методи прийняття рішень були незалежними від силових

(адміністративних) впливів. На жаль, відомі приклади, коли вольові прагнення досягти відповідних вершин переважали над реальними науковими розрахунками, зваженими на можливості [9].

Чим менше горизонт планування, тим більша залежність від наявних ресурсів. Відповідно чим більший плановий період, тим вищий ступінь свободи в постановці мети і виборі пріоритетів. Ця суперечність загальнодержавної планової діяльності вимагає посиленого перспективного планування. Саме ця проблема зараз має бути головною в діяльності центральних економічних органів [10]. Загальнодержавний план повинен визначити напрям структурної та інвестиційної політики.

Важлива функція загальнодержавного плану – вибір напрямів науково-технічного процесу. Йдеться про детальне планування значної частини специфічних для кожної галузі завдань зі впровадження нової техніки, технологій, які революційно впливають на господарську діяльність [2].

Народногосподарське планування не може обійти вирішення головних соціальних завдань, нагромадження та примноження науково-освітнього та культурного потенціалу суспільства, планове формування умов для різностороннього розвитку людини. Тільки загальнодержавний план може вирішувати завдання належної підтримки обороноздатності держави.

Централізоване планування повинно мати перспективний характер. Посилення ролі перспективного планування передбачає реальну ув'язку довгострокових прогнозів концепцій, великих науково-технічних цільових комплексних програм із виходом на світовий рівень.

Перспективне планування – багатограний процес. Він поєднує політико-економічний, науково-технічний, соціальний, територіальний, галузевий і конкретно економічний підходи. Результатом цього поєднання має бути визначення конкретних шляхів пропорційного, збалансованого розвитку. Посилення перспективного планування потрібно розуміти як обґрунтування погляду в майбутнє з точки зору часового інтервалу, як проникнення в потенційні

можливості за всіма напрямками – політичним, соціальним, науково-технічним і економічним [11].

Наукова обґрунтованість планів – перш за все правильне поєднання соціально орієнтованих цілей економічного розвитку з реальними ресурсами, визначеними з урахуванням можливих заходів розвитку науково-технічного прогресу та інтенсифікації виробництва.

Процес планування вимагає нового підходу до дослідження проблеми її бачення з різних точок зору, розробки альтернативних варіантів рішення і прийняття оптимального [12].

Стадія дослідження і пошук рішення – це, по суті, логіка наукового мислення. Інша справа, що залежно від класу рішення завдання науково-дослідна стадія роботи може бути різною за обсягом та глибиною дослідження. Централізований план не має бути переважаний частковими питаннями, в ньому не повинно переважати річне планування, яке близьке до оперативної роботи, тоді наукова проробка проблеми відходить на другий план.

Коли загальнодержавний план зосереджується на вирішенні перспективних проблем розвитку, підготовка відповідних планових рішень вимагає виключно глибокої наукової проробки, яка невіддільна від єдиного процесу планування.

Є ще одна важлива функція центрального планування. Вона має сприяти заінтересованості підприємств (об'єднань) і організацій у якнайповнішому використанні своїх резервів і можливостей для збільшення випуску і підвищення якості продукції, росту ефективності виробництва і подальшого його розвитку.

Саме з такою метою докорінно повинні мінятися система і методологія формування державних планів. Вся планова робота має будуватися таким чином, щоб підняти дієвість централізованого планування і водночас розширити межі планової діяльності підприємства, щоб трудовий колектив був залучений до творчої діяльності, де будуть поєднані інтереси власника, працівника і держави. Саме тут із переходом підприємств на нові підходи до господарювання

проявляються принципово нові вимоги до плану.

Висновки. За умов ринкових відносин планування вимагає суттєвого вдосконалення, а в багатьох випадках радикальних змін методологічних підходів до розробки загальнодержавних планів. До останніх можна віднести і соціальні трансферти. Це різні способи перерозподілу доходів, а також різного роду безпосередньо регульовані методи, а саме тарифні угоди, регулювання робочих місць відповідно до чисельності та якості робочої сили, погодження регулювання доходів і цін. Основною проблемою, що виникає при цьому, є визначення наукової обґрунтованості перспективних планів та оцінка їх якості згідно з новими функціями планування.

Для розвинених країн державне фінансування наукових досліджень є дуже важливою формою державного регулювання, що суттєво сприяє інтенсифікації виробництва та динамічному соціально-економічному розвитку країн. Фінансування соціальної сфери традиційно відбувається за залишковим принципом і рівень її фінансування не має тенденції до зростання.

Одним із шляхів покращення організації розробки планів може бути забезпечення всебічної проробки ключових напрямів розвитку всіх галузей і народного господарства в цілому. Це прискорення науково-технічного прогресу, підвищення ефективності виробництва, капітальних вкладень, ресурсозабезпечення, вдосконалення господарського механізму, територіальне планування, зовнішньоекономічні зв'язки тощо.

У період реформ рекомендації економічної науки особливо важливі, а тому необхідно докорінно переглянути ставлення держави до науки, до її фінансової, організаційної та суспільної підтримки.

Слід забезпечити наукову обґрунтованість, професійну безапелюваність власних розрахунків. Центральний орган економічного управління має нести відповідальність за забезпечення в планах єдиного народногосподарського комплексу, науково обґрунтоване формування загальноекономічних міжгалузевих та регіональних пропорцій, пріоритетне вирішення завдання підвищення добробуту народу з метою постійного со-

ціально-економічного розвитку.

Головну роль у процесі соціального регулювання відіграє держава, а тому слід відзначити, що соціальне регулювання є цілісною системою соціально-економічних заходів держави, за допомогою яких вона впливає на динаміку рівня та якості життя населення. Загальна мета соціального регулювання це оптимізація відповідності результатів економічної діяльності соціальним цілям суспільства. Важливою особливістю такого регулювання є те, що воно переважно має справу з механізмом розподілу, перерозподілу, споживання благ і національного доходу через бюджетну систему держави.

Пріоритетного значення повинно набути державне регулювання у сфері забезпечення відтворення населення, передусім працересурсного потенціалу. Це для України з її різким погіршенням вікової структури населення дуже важливо і передбачає вирішення двох стратегічно важливих завдань – поліпшення фізичного здоров'я населення та підвищення професійного рівня працездатності.

У підвищенні професійно-кваліфікаційного рівня трудових ресурсів основну роль повинна відігравати сфера освіти та науки. У розвинених країнах витрати на освіту, а тим більше на науку, розглядаються як важ-

лива прибуткова форма капіталовкладень.

На часі робота з вдосконалення господарського механізму, забезпечення ув'язки планування економічного стимулювання і організаційних структур з метою ефективного функціонування всієї системи господарського управління. Вона має починатися з осмислення планової політики ціноутворення, фінансової політики, грошового обігу, кредитування, оплати праці, соціального забезпечення. Для цього доцільно посилювати роль координації діяльності всіх економічних органів держави через економічну раду (ЕР). На неї можна покласти функцію координації загальнодержавних планів, комплексних прогнозів розвитку економіки окремих сфер, регіонів, розробку і узгодження позицій при формуванні концепції планів, економічного і соціального розвитку, здійснення заходів зі вдосконалення господарського механізму, підняття рівня аналітичної роботи, спрямованої на глибокий аналіз економічного становища держави у порівнянні з іншими країнами.

Це дозволить враховувати зміни, розробляти заходи, які необхідно здійснювати для закріплення позитивних зрушень і усунення недоліків, а також робити огляди великих економічних і соціальних проблем.

Література

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» // ВВР. – 2006. – №47. – Ст. 463.
2. Положення про «Державний комітет України з питань науково-технічного та інноваційного розвитку, затверджене постановою КМУ від 31.05.2010 р. №376.
3. Закон України «Про державні цільові програми» // ВВР. – 2004. – №25. – Ст. 352.
4. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» №2623-14 від 12.10.2010 р.
5. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України. Т.3. Конкурентоспроможність української економіки / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Фенікс, 2007. – 556 с.
6. Савельєв В.В. Модель зміни поведінки споживачів як основа маркетингової антикризової стратегії // Економіка, фінанси, право. – 2009. – №4. – С. 3–6.
7. Ануфриєва Ю.В. Формирование экономических интересов как фактор развития потенциала личности. – Новосибирск, 2010. – 328 с.
8. Карбовник С.М. Фінансова підтримка малого і середнього бізнесу у сфері економічних відносин // Фінанси України. – 2008. – №7. – С. 58–65.
9. Федоренко С.В. Проблеми залучення іноземних інвестицій і розвиток економіки України // Про приватизацію. Держінформ. бюл. – 2008. – №2. – С. 12–16.
10. Шкварчук Л.О. Ціна в системі державного регулювання продовольчого ринку // Вісник УБС НБУ. – К., 2008. – №3. – С. 31–41.
11. Яковець Ю.В. Плановое ценообразование. – М.: Экономика, 2008. – 238 с.
12. Яценко О.В. Обґрунтування та розробка стратегії економічних реформ. – К., 2010. – 348 с.

В.С. Марцин

ФИЛОСОФИЯ ПЛАНИРОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ВЫХОДА ИЗ МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА

Исследована философия планирования с ориентацией на эффективное использование ресурсного потенциала государства.

Раскрыто планирование в ретроспективе, доказано, что при разработке планов нужно опираться на объективные закономерности расширенного воспроизводства, обоснованно решать проблемы планирования, согласовывая цели и ресурсы их обеспечения.

Предусмотрено в планах научно-обоснованное формирование общеэкономических межотраслевых и региональных пропорций с целью постоянного социально-экономического развития.

УДК 338

ПАТЕНТУВАННЯ ВІНАХОДІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ

В.О. Чехун, О.В. Кот, канд. екон. наук, О.С. Ващуленко, канд. екон. наук, Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАНУ

Досліджено патентну активність окремих країн світу за останні 20 років і визначено місце України в рейтингах за значеннями основних показників. Проаналізовано вплив світової фінансово-економічної кризи на динаміку патентування. Здійснено порівняння динаміки патентування та динаміки показників, що характеризують наукову сферу (публікаційна активність, кадрове забезпечення сфери ДіР) для провідних країн світу. Визначено основні характеристики патентної активності, що є спільними для країн пострадянського простору.

Ключові слова: патенти, рейтингування, порівняння між країнами.

Постановка проблеми. Патентування винаходів є фактором, що надає суттєві конкурентні переваги суб'єктам винахідницької діяльності, а кількість поданих заявок та зареєстрованих патентів є важливим показником результативності такої діяльності. Попит на патентний захист винаходів у світі щороку збільшується, залучаючи дедалі більше фінансових та людських ресурсів в сферу захисту прав інтелектуальної власності, паралельно зростає обсяг міжнародного трансферу технологій за допомогою патентів. Цими тенденціями пояснюється пильна увага експертів до системи патентного захисту винаходів і до показників патентної активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що огляд патентної статистики є поширеним прийомом, який застосовують для оцінки результативності науково-технічної діяльності у вітчизняних та зарубіжних наукових працях [1, 2], а також для оцінки інноваційної сфери [3]. Методологічні питання використання патентної статистики досить добре розроблені в англомовних [4, 5] та вітчизняних джерелах [6].

Мета статті – огляд основних світових тенденцій у динаміці і структурі патентування, зіставлення показників патентної активності з іншими показниками, що характеризують науково-технічну сферу провідних країн світу, визначення місця України серед інших країн за рівнем патентної активності її резидентів.

Використання патентної статистики як поширеного прийому має наступні переваги:

- патенти – зручний кількісний показник, більшість даних патентної статистики є широкодоступною для аналізу;

- проходження заявкою на патент експертизи на патентоздатність робить облік патентів більш цінним показником результативності науково-технічної діяльності з точки зору оцінки запропонованих новацій на новизну та технічний рівень, ніж, наприклад, облік публікацій;